

ÚČASŤ SLOVÁKOV V ZAČIATKoch PROTIFAŠISTICKÉHO ODBOJA V POLSKU (MAREC – SEPTEMBER 1939)

OLDŘICH VANĚK

VANĚK, O.: The Slovaks in the Beginnings Antifascist Resistance in the Poland (March – September 1939). *Vojenská história*, 1, 2, 1997, pp 18 – 31, Bratislava.

The article is devoted to the contribution of Slovaks in the military emigration in Poland in 1939 and their participation in the so called Czechoslovak Eastern Military Group. The author follows the destiny of Slovak soldiers and volunteers in the starting phase of antifascist resistance, motivation of their departure to foreign resistance, joining individual organization structures of newly created Czechoslovak foreign army with the accent on the complicity of their national position. He pays attention especially to those legion remnants that left for the Soviet Union. Here they became the source of intelligence and other air-borne operations in Slovakia.

Military history. Poland. The Slovaks and their antifascist resistance in Poland from the beginning of the Slovak State to Soviet attack by Soviet Union.

Problematika tzv. poľského legiónu bola v doterajšej československej historiografii pomerne často frekventovaná. No slovenský podiel v tomto prvom vojensky organizovanom prejave protifašistického odporu nebol dostatočne odkrytý. Generál Ludvík Svoboda vo svojich memoároch¹⁾ uvádza, že v poľskom legióne bolo 430 Slovákov. Pri štúdiu vo VHA v Prahe v kmeňových knihách a menovitých zoznamoch tzv. poľského legiónu a Čs. vojenskej skupiny východnej sme zistili vyše 220 dobrovoľníkov zo Slovenska. Je však evidentné, že tieto zoznamy nie sú úplné. Napríklad celý zoznam tzv. poľského legiónu zachytáva iba 37 Slovákov a zoznam skupiny v Jarmolinciach (jedna z internačných etáp) obsahuje 56 slovenských mien.²⁾

OD ZAČIATKU ODBOJA PO VZNIK „ZAHRANIČNEJ VOJENSKEJ SKUPINY ČESKOSLOVENSKEJ“

Mníchov, no najmä 14. a 15. marec 1939, spôsobil exodus tisícok ľudí z Protektorátu Čechy a Morava i zo Slovenského štátu. Až do leta 1939 najväčšia časť odchádzala do susedného Poľska. Prvé skupiny odbojárov, ktoré zabezpečovali ilegálne prechody do emigrácie, pôsobili na Slovensku už na konci tzv. druhej republiky.

Cez slovensko-poľské hranice viedli tri hlavné prechodové trasy: Čadca – Skalité – Zwardoň – Żywiec; Trstená – Suchá Hora – Nowy Targ; a Poprad – Kežmarok – Nowy Sacz. Tieto trasy sa využívali pri prechodoch organizovaných či už Obranou národa, alebo inými odbojovými, spravodajskými a prevádzkačskými skupinami. Emigranti sa sústreďovali na československom konzuláte v Krakove a v Katoviciach, kde bol britský konzulát. Postupne tadeto prešlo približne 10 000 utečencov z rozbitého Česko-Slovenska. V prvej vlne emigrácie (t. j. do 1. septembra 1939) prekročilo poľské hranice vyše 5000 organizovaných i samostatných emigrantov, z toho dve tretiny cez Slovensko³⁾.

Slovenská politická emigrácia v Poľsku sa nestihla zorganizovať, bola slabá, nekomplexná a nereprezentatívna. K odboju sa síce prihlásil česko-slovenský vyslanec v Poľsku Dr. Juraj

¹⁾ SVOBODA, L.: Cestami života I. Naše vojsko, Praha 1971, s. 310.

²⁾ Pozri: VHA Praha. Fond PL, Kmenové knihy, kr. 8, sign. 3/5. Jmenný seznam příslušníků PL. Jmenný seznam Krakow–Bronowice, kr. 2, sign. 7. Jmenný seznam Jarmolince. Tamže.

³⁾ CHYTKA, S. V.: Podmínky a formování protifašistického hnutí odporu v dolním Liptově. Zborník Múzea SNP 14. Osveta, Martin 1989, s. 230.

Slávik i slovenský vyslanec Dr. Ladislav Szatmary, bol tu napríklad bývalý tlačový tajomník slovenskej autonómnej vlády a Sidorov exponent Peter Prídavok, alebo predstaviteľ komunistov v koordinačnom výbore katovickej skupiny československých politických emigrantov Ing. Andrej Kaboš, chýbali však významné osobnosti. Podmienečne a dočasne politickú emigráciu predstavovali – okrem sociálnodemokratickej a komunistickej – príslušníci bývalých centralistických strán, zväčša evanjelici. Ludácki politici, aj tí najumiernenejší a najviac protinacisticky naladení, nechceli a ani neodchádzali do emigrácie⁴.

Početnú skupinu emigrantov tvorili vojaci: českí dôstojníci z povolania i v zálohe, v prípade Slovákov však prevažne vojaci záložného mužstva a v prezenčnej službe. Podobne ako chýbali osobnosti v slovenskej politickej emigrácii, tak aj medzi vojenskou emigráciou bolo veľmi málo dôstojníkov⁵. Okrem iného to vyplývalo z rozdielnej situácie v obidvoch častiach bývaleho Česko-Slovenska. Kým v Protektoráte českých dôstojníkov hromadne prepúšťali do civilu a zatýkalo ich gestapo, mnohí slovenskí dôstojníci hromadným prevzatím z československej do slovenskej armády hodnostne a funkčne získali, pričom neriskovali represie, ani sociálnu či životnú neistotu. Väčšina slovenských dôstojníkov si ešte neuvedomovala nemeckú dominanciu a nacistické smerovanie, a preto ani necítila potrebu emigrovať.

Celková politická situácia v Poľsku pre organizovanie československého zahraničného vojska v prvej polovici roka 1939 nebola priaznivá. Odboj sa iba formoval a Krakov zatiaľ nemohol byť ničím iným ako improvizovaným záchytným strediskom dobrovoľníkov pred ich ďalšou cestou na Západ. Aj ideologické zástoje jednotlivých prúdov medzi emigrantmi boli také protikladné, že veci skôr škodili.

Triezvejšie poľské i česko-slovenské vojenské kruhy udržiavali po Mníchove aspoň spravodajskú spoluprácu⁶. Poľská armáda robila rozsiahle spravodajské prípravy na vojnu s Nemeckom. V jednom z variantov strategického plánu obrany Poľska sa rátalo s ústupom armády do juhovýchodných oblastí krajiny a organizovaním sabotážnych akcií proti nemeckým ozbrojeným silám o. i. aj z územia bývalého Česko-Slovenska. Opatrenia v tomto smere sa aspoň čiastočne realizovali v júni a júli 1939 a patrili k nim aj rozvoj spravodajskej činnosti.

Náprotivkom poľských spravodajských príprav bol program PERUN formujúceho sa čs. vedenia zahraničného odboja v Londýne, ktoré v polovici júla rozhodlo o utvorení sabotážnej organizácie rovnakého mena na území bývalého Československa. Jedna z troch operačných skupín mala pôsobiť na Slovensku. Varšavská expozitúra bola označená kódom DRAK a pravdepodobne s jej činnosťou súvisela väčšina kuriérnych a spravodajských ciest cez slovensko-poľské hranice.

Kuriérnu službu (neskôr aj pre čs. vojenskú skupinu) do Protektorátu i na Slovensko zabezpečoval člen sliezskeho odboja František Kaláb⁷, ktorý bol v Poľsku už od 4. apríla 1939. Na Slovensko prišiel prvý raz 29. mája 1939 po niekoľkých cestách do Protektorátu. V priebehu týždňa nadviazal spojenie s ilegálnymi skupinami v Trenčíne a vo Vysokých Tatrách a cez Poľský hrebeň sa vrátil nazad. Druhý raz bol na Slovensku v polovici júna desať dní. V Bratislave sa kontaktoval aj s J. Ursínom. Tretí raz – a naposledy – bol na Slovensku od 16. augusta, ale zastihlo ho vypuknutie vojny. Do Poľska sa síce dostal, no s jednotkou sa už nestihol spojiť, a preto cez Rumunsko a Stredný východ odišiel do Francúzska.

Spravodajsky sa v prospech Poľska angažovalo viacero skupín i jednotlivcov aj na Slovensku. Napríklad len z dolnoliptovských odbojových skupín niekoľkokrát prešiel cez hrani-

⁴ Bližšie pozri: JABLONICKÝ, J.: Z ilegality do povstania. Epoque, Bratislava 1969, s. 13 – 35.

⁵ Tamže, s. 57 – 58.

⁶ Podrobne pozri: GEBHART, J. – KUKLÍK, J.: Československo-poľské vojenské zpravodajské styky na jaře a v létě roku 1939. In: Historie a vojenství, roč. XLI, čís. 3, s. 66 – 94.

⁷ SVOBODA, L.: C. d., s. 325–327.

cu k čs. vojenskej skupine v Poľsku Josef Daneš. Minimálne raz prešli do Poľska Bohumil Charvát a Alois Pokorný s úlohou nadviazať spojenie s čs. vojenskou skupinou a s poľským velením. Medzi Slovenskom a Poľskom sa pohybovala Gurovičova spojka s krycím menom Rázus. Ondrej Gurovič vykonával nábor medzi vojakmi ružomerskej posádky do „práve organizovanej légie českých a slovenských príslušníkov“⁸.

Z mimoarchívnych prameňov vieme, že z Važeckej chaty cez Kôprovú dolinu do Poľska prevádzali Tibor Paško, Juraj Krajňák a Božena Krajňáková. Bývalých československých vojakov cez poľský zábor pri Čadci prevádzali Ludovít Žilínčák, Jaroslav Sláma a Rudolf Grochala⁹.

Z príslušníkov čs. vojenskej skupiny krátky čas pracoval pre poľskú rozvedku Ján Segeč, ktorý často prechádzal cez hranicu na Slovensko so spravodajskými úlohami. Z politickej časti emigrácie sa vo veci prechodov angažoval Ing. A. Kaboš¹⁰.

V súvislosti s eminentným záujmom poľskej spravodajskej služby o vývoj situácie na Slovensku a o vzťah časti slovenskej politickej reprezentácie k Poľsku sa v posledných týždňoch pred vypuknutím vojnového konfliktu aktivizovali spravodajské siete na oboch stranách. Čs. strana, reprezentovaná londýnskou spravodajskou skupinou plk. F. Moravca, dodala Poliakom okrem iného aj informácie o nástupnom priestore na Slovensku. Poľská vojenská spravodajská služba ponúkla vybudovanie čs. sabotážnej skupiny v Poľsku.

V koncepcii a plánoch čs. zahraničného a domáceho odboja mala od samého začiatku ústredné miesto myšlienka ozbrojeného povstania (program „Od Šumavy k Tatrám“). Aj keď sa nakoniec tieto plány v celom rozsahu nerozvinuli, v lete 1939 boli živé a aktívne sa pracovalo na ich rozpracovaní. V týchto súvislostiach – okrem činnosti tajnej vojenskej organizácie Obrana národa, spojenej s budovaním prechodových trás z Protektorátu do Poľska (aj) cez Slovensko, udržiavaním kuriérneho spojenia, či s náborom do čs. vojenskej jednotky¹¹ – treba vidieť aj predstavy ružomerskej vojenskej ilegálnej skupiny „Mor ho!“ o poľskej pomoci povstaniu, ktoré skupina pripravovala.

Skupina „Mor ho!“ zaujala vo vzťahu k Poľsku a čs. vojenskej jednotke osobitný postoj a zohrala pozoruhodnú úlohu. Táto skupina, zložená z opozične naladených vojakov prezenčnej služby v ružomerskej posádke, začala v druhej línii svojho plánu v máji a júni 1939 uvažovať o možnosti ozbrojeného boja proti režimu. Prostredníctvom J. Daneša, A. Pokorného, B. Charváta a Miroslava Pavla nadviazala styk s poľskými vojenskými činiteľmi a velením čs. vojenskej skupiny. Ilegálne prechody do Poľska pomáhal organizovať aj ďalší Ružomberčan Vladimír Matula, aktívny účastník protirežimistického vystúpenia vojakov v Ružomberku a neskorší príslušník poľského legiónu.

Prípravy povstania pokročili – v polovici mája 1939 by údajne nasadenie vojakov z posádky v Ružomberku, Dolnom Kubíne a v Žiline proti Poľsku znamenalo ich masovú dezerciu. Okrem extrémnych predstáv čat. Tibora Medveckého ostatní rokovali s Poliakmi iba o možnosti hromadného prechodu k čs. vojenskej skupine. Aj posledná cesta A. Pokorného a B. Charváta do Poľska (3. – 6. júna 1939) mala pravdepodobne jediné poslanie: prerokovať s poľským pohraničným velením otázky hromadného prechodu hraníc k čs. vojenskej skupine. Možnosť prechodu k legiónu do Poľska formulovali aj ďalší – okrem O. Guroviča aj B. Charvát, Ševčík a J. Pokorný, no iba ako dôsledok vzbury.

⁸ Pozri CHYTKA, S.: C. d., s. 228.

⁹ Pozri Dejiny Slovenského národného povstania 1944. Spomienky a kroniky – Pravda, Bratislava 1984, s. 132 a 436. MLYNARČÍK, J. – LANGER, J.: Protifašistický odboj na Orave. Stredoslovenské vydavateľstvo, Banská Bystrica 1969, s. 13 a i.

¹⁰ VHA Praha, fond 308, kr. 119, zložky 15 a 12.

¹¹ Podrobnejšie pozri: ZUDOVÁ, Z.: Obrana národa na Slovensku (Česi v čs. demokratickom odboji na Slovensku v rokoch 1939–1941) In: Historie a vojenství 6/1993, s. 77 – 131.

Celú akciu spustilo, ale aj pochovalo protigardistické extempore ružomberských vojakov na oslavách Hlinkovej gardy, keď v posádke prepukla vzbura. Vedenie skupiny „Mor ho!“ na ňu nebolo pripravené a situáciu nielenže nedokázalo využiť na svoj prospech, ale ani zvládnuť. Po zásahu vojenskej a policajnej asistencie zo Žiliny, Martina a Dolného Kubína sa celá akcia skončila.

Časť vojakov ešte v noci na 5. júna 1939 odišla k poľským hraniciam. Slob. Buknu údajne smrteľne postrelili gardisti pri pokuse o prechod do Poľska. Ladislav Nosák prešiel do Poľska, dal sa do služieb čs. odboja, ale členom vojenskej skupiny sa nestal, aj keď sa 22. júna 1939 prezentoval. Údajne plnil spravodajské úlohy na Slovensku a možno aj úlohy spojené s odosielaním transportov do Francúzska. Bol zatknutý 30. júla 1939 pri pokuse previesť ďalších účastníkov vzbury do Poľska¹².

Zatýkanie a ďalšie represie skupinu „Mor ho!“ fakticky zlikvidovali. Des. Štefan Kaňkovský sa zastrelil pri výsluchu, čat. Tibor Medvecký zbehol spolu s voj. Ladislavom Nosákom. Ďalší boli zatknutí (čat. L. Gejdoš, des. E. Čikel, slob. L. Záthurecký, voj. J. Kočár a i.). Najmenej na 16 vojakov bola uvalená väzba za podnecovanie vzbury, 22 občanov z Ružomberka a 8 z Liptovského Svätého Mikuláša internovali v ilavskej väznici. Už 6. júna 1939 časti jednotlivých útvarov rozdelili a transportovali do iných posádok: 300 mužov do Trenčína, 240 do Trnavy a 750 do Žiliny.

S neúspechom celej akcie súvisí aj skupinový útek Liptákov z bývalého horského pešieho pluku 2, ktorých „odvelili“ do Sabinova. 3. júla 1939 oslobodil veliteľ stráže Peter Kováč z Liptovskej Osady uväznených kamarátov (Rudolfa Valientku, Pavla Škrabáka, Martina Dorniaa a i.) z 8. roty pešieho pluku 2 a zbehol s nimi (a s ďalšími príslušníkmi pluku – Antonom Bukovým z tej istej roty a Michalom Kubinom z 5. roty) do Poľska.

V slovenskej armáde bolo niekoľko podobných skupín, ktoré sa pripravovali prebehnúť do Poľska aj s väčšími jednotkami. Potvrdzuje to vo svojej knihe A. Rašla, v tom čase príslušník hlavného vojenského súdu v Bratislave¹³.

K základným motívom zbehnutia z armády alebo ilegálneho prechodu hraníc a vstupu do čs. zahraničnej vojenskej jednotky patrilo tradične proslovanské ctenie väčšiny Slovákov a po 1. septembri aj rastúce sympatie k Poliakom na základe ich rozhodného odporu, diametrálne odlišného od neslávnej kapitulácie Československa po Mníchove, a s tým spojené nádeje protinemecky orientovaných ľudí. Svoju úlohu zohrali aj chýry o zakladaní česko-slovenských légii v Poľsku, ktoré sa šírili už od apríla 1939, príklad prvých zbehnutí na začiatku júna 1939 a narastajúce mylné presvedčenie, že v očakávanom vojnovom konflikte bude Poľsko bojovať aj za slovenské, prípadne československé záujmy. Alebo hoci nepravdivá, ale v máji a júni 1939 silne pôsobiaca fáma, že K. Sidor sa stal vodcom protinemeckého odporu a spolupráce s Poliakmi a organizuje v Poľsku slovenské légie. Odrážali to prosidorovské letáky: „...preto sa pripravujeme na povel, kedy nám náš Karol Sidor povie z Varšavy: Slováci, do zbrane za mnou!“¹⁴.

Teda motívom odchodu Slovákov do čs. zahraničného odboja nebomelo byť len československé presvedčenie, ale i vlastenectvo opačnej polarity, aké od slovenskej spoločnosti žiadali militantní ľudaci.

Prvé hodnoverné správy o prechodoch do Poľska a formovaní čs. vojenskej jednotky – ako uvádza Zlatica Zudová¹⁵ – predstavovali hlásenia plukov a divízií slovenskej armády. Tie boli známe slovenským i nemeckým bezpečnostným orgánom už od konca apríla 1939. V máji

¹² Pozri CHYTKA, S.: C. d.

¹³ RAŠLA, A.: Civilista v armáde. VPL, Bratislava 1967, s. 45.

¹⁴ Bližšie pozri: HRNKO, A.: Príčiny a spoločensko-politické dôsledky účasti slovenského štátu vo vojne proti Poľsku roku 1939. In: Historický časopis, r. 31, 1983, č. 3, s. 404.

¹⁵ ZUDOVÁ, Z.: C. d., s. 100 a nasl.

aj o týchto otázkach rokoval s gen. F. Čatlošom admirál W. Canaris. V rovnakom čase sa situáciou na severných hranicách Slovenska zaoberalo Prezídium Krajinského úradu v Bratislave. Čs. légie označilo za nepriateľské, namierené proti Slovenskému štátu a odchod do légie kvalifikovalo ako vlastizradu. Všetkým podriadeným orgánom Krajinský úrad nariadil urobiť rozsiahle opatrenia proti možnému vstupu do vznikajúcej česko-slovenskej vojenskej jednotky v Poľsku.

Nemecké vyslanectvo v Bratislave vyjadrilo znepokojenie v protestnej nóte č. 86/39 zo 16. 6. 1939 a žiadalo slovenskú vládu o rázne opatrenia. Vláda sprísnila pohraničnú kontrolu, miestne úrady a bezpečnostné orgány boli povinné podávať každý mesiac hlásenia o pohybe cudzincov, o počte zadržaných a o dôvodoch zadržania. Obdobne si počínali orgány vojenskej kontrarozvedky, pohraničnej stráže a vojenských útvarov. Neskôr, po svojom konštituovaní, boli do tejto činnosti zapojené aj zložky Ústredne štátnej bezpečnosti. V pohraničných oblastiach sa pohybovali príslušníci gestapa, SD a Abwehru. Považuje sa za pravdepodobné, že sa cielavedome infiltrovali medzi utečencov s úlohou odhaliť činnosť, zámery a organizáciu odboja.

SLOVÁCI V ČS. VOJENSKEJ SKUPINE

Zostrenie nemecko-poľských rozporov vyvolalo medzi vojakmi názor, že vojnový konflikt medzi Nemeckom a Poľskom je nevyhnutný, a teda prvý boj s nacistami sa odohrá práve v Poľsku. Prvoradým záujmom tej časti vojenskej emigrácie, ktorá bola presvedčená, že Poľsko je vojnovým ohniskom, bolo utvoriť organizovanú česko-slovenskú vojenskú jednotku a spolu s poľskou armádou zapojiť sa do vojny s Nemeckom.

Na začiatku apríla 1939 vystúpil s myšlienkou utvorenia vojenskej skupiny v Katoviciach ppor. Rudolf Slíva, ku ktorému sa pripojil por. Jan Kaleta. Do konca apríla, keď iniciatívu prebral konzulát v Krakove, však stihli urobiť iba zoznamy záujemcov. Pri týchto začiatkoch stál aj príslušník slovenskej finančnej stráže čat. v zál. Štefan Peniak.¹⁶ Medzi prvých patrili aj ďalší príslušníci finančnej stráže Ján Krajčí, ktorý zbehol už 30. apríla 1939 a pri čs. vojenskej skupine v Krakove sa prezentoval 5. mája 1939.

V otázkach vojenskej organizácie sa hneď na začiatku prejavili veľké rozpory. Konzulát presadzoval koncepciu predmníchovskej armády a autonómie zahraničného vojska, kým emigračný výbor, v ktorom prevládali ľavicovo orientovaní emigranti, žiadal budovať ľudové vojsko na základe dobrovolnosti. Neskôr prišiel s vlastnou koncepciou gen. Lev Prchala.

Tieto hlboké, najmä ideologické rozpory poznačili schôdzku prvých 40 dobrovoľníkov, ktorí sa 30. apríla 1939 zišli v budove krakovského konzulátu. Komunisti, ktorí nesúhlasili s koncepciou konzula Vladimíra Znojemskeho a so štatútom vojenskej skupiny, odmietli do nej vstúpiť¹⁷. Výzvu vicekonzula dr. Vladimíra Henzla na založenie vojska nakoniec akceptovalo len šesť dobrovoľníkov. Tak vznikla *Zahraničná vojenská skupina československá*.

Vojenské a politické princípy organizačných zásad vojenskej skupiny boli poznačené tendenciou k nacionalizmu a antisemitizmu, etnickému čechoslovakizmu. Favorizovali vojenský aspekt odboja a spochybňovali svojbytnosť slovenského národa. Vedenie skupiny si ako základný cieľ stanovilo boj za obnovenie unitárnej Československej republiky. Politická, pre-

¹⁶ Vojenský historický archiv Praha. Fond Poľský legion, kr. 1, sign. 1/1. Deník Poľského legionu. Štefan Peniak (5. 4. 1916 v Polhore) zbehol do Poľska 7. 4. 1939. Tri týždne bol internovaný v obci Miłowka a od 1. 5. 1939 bol príslušníkom čs. vojenskej skupiny v Krakove, odkiaľ sa dostal do Francúzska k tvoriacej sa 1. divízii. 7. 7. 1940 sa so zvyškami divízie dostal do Anglicka. Zúčastnil sa s obrnenou brigádou invázie do Európy a 10. 11. 1944 padol pri Dunkerque. Vojenský archiv Trnava. Kmeňový list Š. Peniaka.

¹⁷ Keď v auguste 1939 prišla organizovaná skupina niekoľko sto komunistov v pochodovom tvare do bronovického tábora, jej členom nielenže nepovolili vstup do vojenskej skupiny, ale ani za bránu tábora. Pozri: SVOBODA, L.: C. d., s. 337 – 338.

važne lavicová emigrácia, naopak, zdôrazňovala boj proti svetovému fašizmu bez ohľadu na národnosť, náboženstvo a politickú príslušnosť¹⁸). Zásady zdôrazňovali, že členom vojenskej skupiny nemôže byť nikto iný ako Čech, Slovák, „Karpatorus“ či Podkarpatský Ukrajinec.¹⁹)

Situácia Slovákov na začiatku (a vlastne po celý čas) odboja bola osobitá a zložitá. Pre svet to boli „Čechoslováci“ a Poliaci o nich nechceli počuť, pretože poľská vláda uznala Slovenský štát, a tak si nemohla dovoliť na svojom území budovať zo Slovákov vojenské jednotky²⁰) v intenciách československého zahraničného odboja. Ani situácia vnútri vojenskej skupiny nebola jednoznačná. Napr. Ivan Komarnický sa márne usiloval o vstup do jednotky.²¹)

Vo vojenskej skupine v Krakove sa postupne evidovalo vyše 2200 (podľa V. Henzla až 3872) osôb. Za jej členov prijímali iba Čechov, Slovákov a Zakarpatských Ukrajincov. Slovenskí dobrovoľníci dostávali neskôr podpisovať vyhlásenie, že ako príslušníci *jednotného národa* „neuznávajú rozdelení československého národa na dva“.²²)

Prví slovenskí vojaci v rovnošatách prišli do Krakova 10. mája 1939 a boli „nadšene uvítaní“. Medzi prvými boli čat. Štefan Gabko, voj. Július Ďurňa, voj. Karol Jágrik, čat. ašp. Vojtech Lehar. Do konca mája bolo vo vojenskej skupine 22 Slovákov.²³) 20. mája k nim prehovoril, a to po slovensky vicekonzul dr. Vladimír Henzl. O dva dni neskôr v prvom väčšom transporte takmer všetci odišli do Francúzska, ale už 24. mája prišla ďalšia skupina desiatich slovenských vojakov, ktorí zbehli od svojich útvarov, „pretože naprosto nesúhlasia s terajším vládnym režimom a aby bojovali za obnovenie Československej republiky“ – píše sa v denníku vojenskej skupiny. V tom čase mala skupina 112 príslušníkov.

Prípady zbehnutia do Poľska sa množili. Vojenský súd v Bratislave registroval desiatky trestných oznámení.²⁴) 7. júna 1939 od 64. zvednej letky z Piešťan zbehlo osem letcov: na Ab-101 odleteli čat. Jozef Hrala, čat. Ludevít Ivanič do Krakova a na troch Š-328 do Deblina des. Ján Lazar a čat. František Knotek, des. Imrich Gablech a des. J. Rehák, des. J. Káňa a slob. K. Valach.

Naopak, tragicky sa skončil pokus vojakov Pavla Rajtáka a Jozefa Krošláka, ktorí hoci nemali pilotný výcvik, pri výcviku na letisku v Nitre sa zmocnili lietadla s cieľom odletieť do Poľska. Rajtáka, ktorý z lietadla vyskočil nad Oravou, zadržala slovenská finančná stráž. Bol odsúdený na 25 rokov žalára. Krátko po rozsudku však utiekol a cez Maďarsko sa dostal do československej zahraničnej armády. Lenže J. Krošlák, ktorému sa padák zachytil o lietadlo, sa zabil.²⁵)

V júni 1939 vzrástol počet slovenských vojakov o 64 mužov.²⁶) S dátumom 13. júna nájdeme v denníku výnimočnú udalosť – prišli totiž prví dvaja aktívni slovenskí dôstojníci v rovnošatách:

¹⁸ VHA Praha. Fond PL, kr. 1, sign. 1/1. Deník Poľského legionu. Pozri: KOPECKÝ, R.: Čs. odboj v Polsku 1939. Rotterdam 1958, s. 35 – 38.

¹⁹ Tamže.

²⁰ Poľská vláda bola medzi prvými, ktorá okamžite oficiálne uznala Slovenský štát a už 15. 3. 1939 premenila svoj konzulát v Bratislave na vyslanectvo.

²¹ V spomienke, ktorá je vo vlastníctve autora, píše: „Hranice som prešiel z obce Závadka... Prešiel som v polovici júla 1939... Tam som sa dozvedel, že v Krakove, konkrétne v Bronoviciach sa zakladá čl. vojenská jednotka pozdejšie nazvaná Poľský legión! Vybral som sa tam, no nepochodil som, lebo ma do Legiónu neprijali. Prijímali len Čechov – dôstojníkov. Vojakov, najmä Slovákov a Ukrajincov neprijímali. A tak som bol nútený vrátiť sa na západnú Ukrajinu do Haliča.“

²² KOPECKÝ, R.: Československý odboj v Polsku 1939. Rotterdam 1958, s. 33-34.

²³ VHA Praha. Fond PL, kr. 8, sign 3/5. Kmenové knihy

²⁴ Rašla, A.: C. d., s. 44.

²⁵ Tamže.

²⁶ Údaj odvodený zo záznamov v kmeňových knihách. VHA Praha. Fond PL, kr. 8, sign. 3/5.

npor. Ludevít Sozanský a por. Ján Koreň.²⁷⁾ Literatúra²⁸⁾ uvádza, že s nimi prišli traja ďalejslúžiaci poddôstojníci a 40 vojakov, no v dokumentoch skupiny je ich zaznačených v ten deň iba osem.

Dňa 15. júna zložili noví príslušníci vojenskej skupiny prisahu. Pri tejto príležitosti npor. L. Sozanský prečítal deklaráciu, ktorú podpísalo 31 prítomných Slovákov, že po vojne chcú žiť s Čechmi v spoločnom štáte. Väčšina z nich odišla najbližším transportom (16. júna 1939) do Francúzska.

V druhej polovici júna bol prílev do skupiny výraznejší. Na konci mesiaca prichádzalo denne 50 až 60 dobrovoľníkov. Najviac ich prišlo 25. júna 1939: 13 dôstojníkov, jeden rotmajster a 37 vojakov. Skupina mala vtedy už 322 príslušníkov. V tom čase poľská vojenská správa pridelená čs. vojenskej skupine bývalý tábor pracovnej služby v Malých Bronoviciach a starostlivosť o skupinu prevzala poľská armáda.

V júli prišlo menej dobrovoľníkov – podľa L. Svobodu naraz 35 či 40 slovenských vojakov, no v dokumentoch vojenskej skupiny v Krakove je ich zaregistrovaných 32,²⁹⁾ najmä z posádok v Ružomberku, Žiline a vo Zvolene – ale v auguste bol prírastok najväčší, registrovalo sa 73 mužov. Kuriérnu službu medzi krakovským konzulátom a bronovickým táborm vykonával čat. Štefan Pavlík (Bobčan) z Považskej Bystrice. Okrem iného to bol on, čo sprevádzal do Bronovic R. Mišutku. Denník vojenskej skupiny sa po tretí raz a naposledy zmieňuje o Slovákoch v zápise z 15. augusta 1939. Vtedy do Bronovic prišlo „v zovretom tvare v rovnošatách za spevu pochodových piesní“ 19 slovenských vojakov.

Po oficiálnom oznámení o uzavretí sovietsko-nemeckého paktu, dezercie zo slovenskej armády do Poľska výrazne poklesli, napriek tomu, že bolo povolanych niekoľko ročníkov záložníkov. V Lešnej pri Baranovičoch, kam sa v deň začatia druhej svetovej vojny premiestnilo jadro vojenskej skupiny, sa registrovalo už iba 6 Slovákov.³⁰⁾

V auguste, keď sa Nemci aj na Slovensku začali konkrétne pripravovať na vojnu s Poľskom, sa vplyvom narastania priameho nebezpečenstva útoku na Poľsko začal meniť postoj poľskej strany k československej vojenskej akcii. Vtedy získal rozhodujúci vplyv polonofilský projekt generála Leva Prchalu a jeho „Ústredného výboru Čechov a Slovákov“ vo Varšave (boli v ňom aj dvaja Slováci: Peter Prídavok a Okáli. – Škpt. Krček vo svojej správe o poľskom legióne uvádza medzi členmi politického štábu gen. L. Prchalu okrem redaktora P. Prídavka istého Okáliho. Keďže P. Prídavok pochádzal zo Stankovian pri Ružomberku a jeho matka sa ako slobodná volala Okálová, je pravdepodobné, že ide o Antona Jakuba Okála z neďalekej Hubovej, ktorý sa neskôr zúčastnil odboja vo Francúzsku. To by vysvetľovalo aj jeho absenciu v politickej činnosti P. Prídavka v Anglicku. Je to však iba dohad a nemožno ho potvrdiť). 16. augusta 1939 odišiel posledný transport do Francúzska. Medzi jeho 189 mužmi bo-

²⁷⁾ Npor. L. Sozanský sa z Poľska dostal cez Cudzineckú légiiu do čs. vojska vo Francúzsku a bol pridelený k 2. pešiemu pluku. 13. 7. 1940 prišiel lodou Rod el Farag do Veľkej Británie a bol zaradený k štábnej rote 1. čs. brigády a 28. 10. 1940 ho vyznamenali Čs. vojnovým krížom 1939. 13. 6. 1941 sa stal členom kanadskej vojenskej misie a 6. 3. 1943 pridelený dôstojníkom vojenského a leteckého ataše pri kanadskej vláde. 28. 3. 1945 sa z Veľkej Británie vrátil do oslobodenej vlasti. Dosiahol hodnosť plukovníka generálneho štábu. Vojenský archív Trnava. Kmeňový list Ludevíta Sozanského. Por. Koreň po príchode do Veľkej Británie bol medzi nezaradenými dôstojníkmi a preto sa prihlásil do Armády slobodného Francúzska (FFL). Bojoval vo francúzskych koloniálnych jednotkách v rovníkovej a severnej Afrike. Zadený bol v RTST (Strelecký pluk Senegalcov z Čadu) vo Fort Lamy (Afrika). V roku 1944 ako kapitán francúzskej armády požiadal o návrat k československému zahraničnému vojsku. Pozri: VHA Praha, fond MNO-L, 1944, kr. 83, čj. 2170/44.

²⁸⁾ Pozri: SVOBODA, L.: C. d., s. 274 a ďalšie práce, ktoré uvedený údaj prevzali.

²⁹⁾ Pozri poznámku č. 26.

³⁰⁾ Pozri poznámku č. 26.

la aj skupina 10 Slovákov.³¹⁾ Spolu do Francúzska odišlo viac ako 50 slovenských dobrovoľníkov,³²⁾ najmä v transportoch 16. júna, 25. a 28. júla 1939.

Dňa 1. septembra 1939 Nemecko napadlo Poľsko – začala sa druhá svetová vojna. 112 dôstojníkov, 12 rotmajstrov a 508 vojakov, ktorí sa o jej vypuknutí dozvedeli až po presune do nového tábora v Lešnej, ju prijalo s nadšením, lebo sa potvrdili ich predpoklady, že práve v Poľsku budú mať prvú možnosť postaviť sa nacizmu so zbraňou v ruke. Začala sa nová fáza histórie čs. vojska v zahraničí. Po prepadnutí a obsadení Poľska sa hlavný prúd emigrácie z bývalého Česko-Slovenska obrátil cez Maďarsko do Juhoslávie.

Poľský rozhlas v tento deň vysielal vyhlásenie slovenského vyslanca v Poľsku dr. Ladislava Szathmaryho, ktorý sa pripojil k československému zahraničnému odboju. Protestoval proti zavlečeniu Slovenska do vojny proti Poľsku a povedal: „Slovenský ľud, rovnako doma ako v zahraničí, nikdy neprijme násilie nemeckej tretej ríše a pripojuje sa k ozbrojenému odporu proti interventom, aby mohol v spolupráci s civilizovanými národmi sveta rozhodnúť o svojom vlastnom osude. Budem veľmi zaviazaný poľskej vláde, ak prijme toto moje vyhlásenie a bude všetkými prostriedkami svojimi i svojich spojencov podporovať boj československého národa za národnú česť, za vlasť i skutočnú nezávislosť.“³³⁾

Kancelárie slovenského vyslanectva vo Varšave (bolo v budove vedľa československého vyslanectva) sa potom stali tretím náborovým strediskom dobrovoľníkov pre légiiu. Dr. L. Szathmary, prostredníctvom ním založeného Slovenského výboru poslal gen. Prchalovi 12 príhlášok do „jeho“ legiónu.³⁴⁾

Prvou obeťou druhej svetovej vojny medzi Slovákami bol letec por. let. Ondrej Šandor, ktorý padol 2. septembra 1939 na letisku v Debline.

V ČESKEJ A SLOVENSKEJ LÉGII

Až 3. augusta 1939 poľská vláda dala zásadný súhlas na oranizáciu československej légie. Jej výstavbu povoľoval dekrét poľského prezidenta Ignacy Moścického z 3. septembra 1939. Výnosom hlavného veliteľa poľskej armády maršala E. Rydz-Šmiglyho bol za veliteľa určený gen. L. Prchala. Pomenovanie jednotky – *Česká a slovenská légia* – odrážalo stanovisko Poľska k tzv. právnej kontinuite Československej republiky a bolo prekvapením aj pre samotných členov vojenskej skupiny. Preto ho v praxi ignorovali.

Dňa 1. septembra prišiel do Lešnej gen. L. Prchala a prehovoril k 632 príslušníkom vojenskej skupiny. Predstavil sa im už ako veliteľ česko-slovenskej légie v Poľsku, napriek tomu, že dekrét o utvorení *Českej a slovenskej légie* bol uverejnený až 3. septembra 1939.

Pri rozhovore s vojakmi sa dotkol slovenskej problematiky tak necitlivo, že slovenskí vojaci reagovali prostredníctvom delegácie (por. Pavel Styk, des. ašp. Vojtech Krahulec a stržm. žand. Ján Pakan), ktorá si vynútila s generálom ďalší rozhovor. V obsiahlom dokumente,³⁵⁾ v ktorom je zachytený priebeh rozhovoru, najmä časti, dotýkajúcej sa otázky budúcnosti štátu, je zvyraznené vyhlásenie, že „my sme prišli bojovať za ČSR a po vojne chceme v tejto žiť“. Zápis je zároveň dokladom o vtedajších, často až naivných predstavách, ktoré v slovenskej armáde o možnostiach odboja boli: „My sme mali v úmysle vytvoriť na území Poľska veľké jednotky vojska s našou výzbrojou, ale neskoršie sme sa museli od tohto plánu odkloniť, lebo po prechode hraníc sme zistili, že v skutočnosti v Poľsku to nie je možné, nakoľko to medziná-

³¹⁾ Pozri poznámku č. 26.

³²⁾ Pozri poznámku č. 26.

³³⁾ Podľa SVOBODA, L.: C. d., s. 374.

³⁴⁾ KULKA, E.: Židé v čs. Svobodovč armádě. Naše vojsko, Praha 1990, s. 41.

³⁵⁾ VHA Praha. Fond PL, kr. 1, sign. 1/1, Deník PL, záznam l. 9. 1939. Pozri prílohu.

rodné právo nedovoľuje. Konečne sme sa uchádzali o to, aby zbrane zo Slovenska boli prevezené do Poľska. Skutočne tu bola starostlivo pripravená akcia na prevoz zbraní a prechod pohraničných posádok“, o čom vedel i npor. Jiří Král (prvý veliteľ vojenskej skupiny) a ďalší.

Pod velením pplk. L. Svobodu sa v tábore v Lešnej začal výcvik s očakávaním príchodu ďalších dobrovoľníkov. Napriek mimoriadne pozitívnemu ohlasu na náborové akcie prišlo do 11. septembra len 50 mužov³⁶⁾ a zmiešaná brigáda sa už nesformovala. Udalosti na fronte dostali prudký spád a poľské velenie vydalo rozkaz na urýchlenú evakuáciu tábora. Železničný transport mieril na východ a pred svobodovcami boli dve možnosti záchranu: Sovietsky zväz a Rumunsko.

Dňa 13. septembra 1939 sa transport zastavil pred bombardovaným Tarnopolom a vrátil sa do stanice Hluboczek Wielki. Tu bola vyčlenená čata GOPL (gulometnej obrany proti lietadlám), ktorej veliteľom bol por. v zál. Pavol Styk. Tvorili ju tri palebné jednotky – jedna „ťažká“ (3 ťažké guľomety) a dve „ľahké“ (6 ľahkých guľometov) s tromi dôstojníkmi a 24 vojakmi v civilnom odevu,³⁷⁾ medzi ktorými boli aspoň dvaja Slováci (voj. Silvester Bukový a slob. Peter Jágrik).

V boji s ôsmimi Dorniermi 15. septembra 1939 pri Hluboczku mali prvé straty. 17. septembra potom zostrelili nad Tarnopolom jeden nemecký bombardér. V ďalších bojoch sa čata rozpadla. Por. P. Styk s niekoľkými vojakmi prešli na územie ZSSR, kde sa časť dostala do Českej Volyne a niekoľkí dočasne slúžili v sovietskej milícii.

V ďalšom ústupe sa hlavná časť legiónu dostala 17. septembra 1939 do obce Horodyszczce (tu sa oddelili tí, čo hodľali prejsť do Rumunska) a na druhý deň sa veliteľský predvoj i jadro skupiny stretli s vojakmi Červenej armády, ktorá ten istý deň začala obsadzovať východnú časť Poľska. Tým sa skončila krátka história československého legiónu v Poľsku. Osudy jeho príslušníkov sa však odvíjali po celých šesť vojnových rokov a pre mnohých sa skončili tragicky ešte dlho po nielen očakávanom, ale aj tvrdo vybojovanom mieri.

V bronovickom tábore zostalo 189 ľudí (prijímacia skupina a tí, čo sa prihlásili do poľskej armády). Tá sa 3. septembra vydala po stopách hlavnej časti, no v Čortkove definitívne zmenila smer a prešla do Rumunska. Bolo v nej najmenej 8 Slovákov,³⁸⁾ ktorí sa cez Sýriu (čs. peší prápor 11 Východný) a severnú Afriku (200. čs. protilietadlový pluk) dostali roku 1943 do Veľkej Británie.

Ďalšia časť príslušníkov čs. vojenskej jednotky sa dostala do Českej Volyne so 150 členou skupinou „Škuner“, v ktorej bolo minimálne 12 slovenských vojakov.³⁹⁾ Po pričlenení k Čs. vojenskej skupine východnej v marci 1940 bola označená ako kvasilovská rota.

Hlavná časť zvyškov legiónu skončila svoju púť v tábore NKVD v suzdalskom kláštore. Odtiaľ boli organizované transporty na Stredný východ a do Francúzska, kam odišla väčšina príslušníkov Čs. vojenskej skupiny východnej.

³⁶⁾ RICHTER, K.: Československý vojenský odboj v Poľsku 1939. FÚV ČSSPB, 1989, s. 36.

³⁷⁾ VHA Praha, Fond PL, kr. 1, sign. 1/1. Deník PL. V poľskom legióne však boli najmenej štyria vojaci z delostreleckého protilietadlového pluku 153 z Bratislavy. Poručík Pavel Styk (15. 04. 1908 Kyncelová), pôvodne učiteľ na štátnej meštianskej škole v B. Bystrici, 17. 6. 1939 prešiel cez Kopské sedlo do Poľska a vstúpil do čs. vojenskej jednotky. 13. 9. 1939 ho plk. Svoboda určil za veliteľa protilietadlovej jednotky v Tarnopole. 17. 9. bola odzbrojená Červenou armádou, preto ju rozpustil a sám odišiel dobrovoľne pracovať do ZSSR. Bol účtovníkom, učiteľom, robotníkom a opäť učiteľom. Hlásil sa do čs. vojenskej jednotky v ZSSR, pre chorobu srdca však nebol odvedený. Do vlasti sa vrátil 5. 3. 1946

³⁸⁾ Polepšek I., Kováč P., Košina Š., Valientka R., Koha K. a i. Pozri pozn. č. 26.

³⁹⁾ Čat. Ivanič L., des. Lazar J., Kopis A., voj. ašp. Schenk R., Juraj K., voj. Petko J., Valientka R., Vlček G. Pozri pozn. č. 26.

So Slovákami, príslušníkmi bývalého legiónu, sa stretáme na všetkých frontoch druhej svetovej vojny a takmer vo všetkých spojeneckých armádach. Jeden z prvých Slovákov v tzv. poľskom legióne, učiteľ Ladislav Lackovič (peší pluk 26), padol ako vojak 2. tankového práporu Čs. obrnenej brigády v Anglicku pri obliehaní Dunkerque. Martin Dorniak zahynul 1. januára 1945 pri operačnom lete. Okrem por. Jána Koreňa v jednotkách Slobodného Francúzska (FFL) bojovali por. žen. v zál. Ján Bodoň (Stredný východ a Afrika), npor. pech. Alojz Valent (Stredný východ), čat. ašp. Andrej Engländer a vojak Rudolf Košut (Radola Kavala) v Cudzineckej légii.⁴⁰⁾ Neskorší plk. gšt. Ludevít Sozanský bol prideleným dôstojníkom vojenského a leteckého atašé pri kanadskej vláde.⁴¹⁾

Veľkú skupinu tvorili príslušníci prvých spravodajských výsadek organizovaných ústrednou vojenskou spravodajskou službou Červenej armády, ľudovým komisariátom štátnej bezpečnosti (NKGB), ľudovým komisariátom vnútra (NKVD) i Čs. vojenskou misiou v ZSSR, dokonca v závere vojny boli v skupinách hĺbkového prieskumu 1., 2., a 4. ukrajinského frontu, respektíve 1. čs. armádneho zboru v ZSSR.⁴²⁾

Prvú základňu pre výber výsadekových skupín v tom čase predstavoval zvyšok poľského legiónu, resp. „Čs. vojenskej skupiny – východnej“, internovanej v tábore NKVD v suzdalskom kláštore a niektorí z preverených politických emigrantov, najmä komunistov, ktorí prešli do Sovietskeho zväzu. Už druhý deň po útoku na ZSSR si 35 ľavicovo orientovaných z celkovej počtu 67 príslušníkov čs. vojenskej skupiny, ktorí odmietli odísť na Západ, podalo hromadnú žiadosť o zaradenie do Červenej armády.⁴³⁾ NKVD dokonca žiadalo, aby celá suzdalská skupina bola k dispozícii pre výzvednú a sabotážnu činnosť na Slovensku a v Protektoráte.

Na spravodajské akcie na Slovensku sovietska štvorčlenná komisia v Suzdali vybrala Karola Zábrodského, Jozefa Máčalku, Gustáva Horvátha, Vojtecha Horvátha, Jána Slamku, Viliama Holéciho, Jána Segeča, Rudolfa Mišutku, Petera Jágrika, Jána Lazara, Rudolfa Matejku a Andreja Hagyarího-Hronského.⁴⁴⁾ Po skončení výcviku boli rozdelení do skupín programu Aroš.

Na akcie v Protektoráte bolo vybraných deväť českých príslušníkov skupiny. Približne v tom istom čase v inej, sedemčlennej skupine dobrovoľníkov (S-1) bol čat. Štefan Andraščík.⁴⁵⁾ V druhej, takisto sedemčlennej skupine S-2, ktorá skončila výcvik v októbri 1941, však nebol žiadny Slováč. Veliteľom a súčasne radistom prvej skupiny bol J. Lazar, jeho zá-

⁴⁰⁾ MORAVEC, B.: Pod třemi prapory. Mustang, Plzeň 1996, s. 190, 193, 197, 199.

⁴¹⁾ Vojenský archív Trnava. Kvalifikačný list.

⁴²⁾ Tejto problematike je venovaná autorova štúdia Účast Slovákov vo výsadekových a prieskumných operáciách vo ZSSR v čase druhej svetovej vojny.

⁴³⁾ VHA Praha, f. 22, zl. 9/1.

⁴⁴⁾ O ich osudoch sa zmienili K. Richter a V. Kožnar v knihe Výsadek S-1, Naše vojsko, ČSPB, Praha 1988) a najnovšie PhDr. P. Šimunič v článku Neznáme výsadky. Práca 8. a 15. júna 1991, s. 7).

⁴⁵⁾ Štefan Andraščík (18. 5. 1909 v Kamenici). 5. 7. 1939 zbehol do Poľska a 17. 8. vstúpil do čs. vojenskej jednotky. 1. 10. 1941 v časti „N“ výsadku S-1 vysadený nad Miškolcom na rozkaz ruského inštruktora napriek odporu skupiny (inštruktora ich vraj doslova nasilu vyhodil z lietadla. Výsledok – Krejčířik a Komberec mŕtvi, Andraščík a Kratochvíl ťažko ranení). Ten istý deň zajatý maďarskými četníkmi a väznený do 22. 8. 1944, keď z koncentračného tábora ušiel. 11. 9. 1944 sa prezentoval v 1. čsaz v 1. brigáde. Bojoval pri Krosne, na Dukle, pri Levoči a Lip-tovskom Mikuláši. Bol dva razy ranený – demobilizovaný bol 15. 10. 1945 z nemocnice. V septembri 1945 povýšený na poručíka. VHA Praha fond 308, kr. 119, zl. 24.

stupcom bol V. Holáci a ďalej tu boli R. Matejka a A. Hagyarí.⁴⁶⁾ V druhej skupine boli: veliteľ K. Zábrodský, jeho zástupca J. Máčalka a radista G. Horváth.⁴⁷⁾ Skupinu III tvorili: J. Segeč (veliteľ) a V. Horváth⁴⁸⁾ a napokon v skupine IV boli: veliteľ R. Mišutka a P. Jágrik.⁴⁹⁾

Na padákoch sa na Slovensko či do Protektorátu Čechy a Morava vrátili aj ďalší slovenskí príslušníci čs. vojenskej jednotky v Poľsku. Koncom októbra 1941 bol s paraskupinou Antropoid vysadený ntn. Jozef Gabčík, účastník atentátu na R. Heydricha. V polovici marca 1943

⁴⁶⁾ Viliam Holáci (2. 3. 1912) sa cez čs. vojenskú jednotku v Poľsku a internáciu v ZSSR dostal so skupinou tzv. hvezdárov do prvej výsadvkovej spravodajskej skupiny, no plánovaný zoskok sa neuskutočnil. Pri ústupe od Kyjeva bol pod Poltavou zajatý, odovzdaný gestapu, ktoré ho dopravilo na Slovensko. Väznený bol v Leopoldove a v koncentračnom tábore Mauthausen. Oslobodený americkou armádou v roku 1945. VHA Praha, fond 308, kr. 125, zl. 28. Veľmi podobné osudy mali aj ďalší príslušníci skupiny – Albert Matejka (14. 2. 1915) a Andrej Hagyarí (10. 10. 1918). Pozri VHA Praha, fond 308, kr. 125, zl. 25 a 27.

⁴⁷⁾ Karol Zábrodský (3. 10. 1917 v Chtelnici) a jeho skupina (Máčalka, Horváth G., Slamka) už nestihla odletieť – Nemci dokončovali obklúčenie Kyjeva. Preto ich inštruktor Bichejev odovzdal kpt. Pruznerovi a spolu sa presunuli asi 130 km na východ do Varvy. Tu však zistili, že z oklúčenia neunikli. Kapitán Pruzner ich zveril pod ochranu vojenskej jednotky majora Zajceva. Zajcevova jednotka pri pokuse prelomiť oklúčenie pri Piriatine bola rozbitá a obe skupiny sa rozpadli.

K. Zábrodský a G. Horváth sa s jednotkou Červenej armády dostali do obklúčenia v priestore Černigova. Aj oni sa vydávali za slovenských robotníkov a aj oni sa dostali do zajatia. Eskortovali ich do Varšavy a odtiaľ do Prahy. O štyri dni ich dopravili do Brna, kde sa v tábore „Pod Kaštany“ stretli s inými účastníkmi spravodajsko-diverzných kurzov. Gestapo sa ich pokúsilo získať ako konfidentov a keďže odmietli, dostali sa do koncentračného tábora Mauthausen.

Jozef Máčalka (5. 10. 1911 v Chtelnici) taktiež prešiel cez poľský legión a sovietsku internáciu, kde bol vybraný do programu Aroš. V októbri ho zadržali orgány ÚŠB, do 6. 1. 1943 bol väznený na Krajskom súde v Bratislave, potom do apríla 1944 v leopoldovskej väznici a do oslobodenia v Mauthausene. Od júna do novembra 1945 krátko pôsobil v Likvidačnej skupine MNO. VHA Praha, fond 308, kr. 119, sl. 5 a 9.

Augustín Horváth (1. 1. 1912) v júni 1939 zbehol do Poľska a 17. 8. 1939 sa hlásil v čs. vojenskej jednotke, s ktorou prešiel až do suzdalskej internácie. Prihlásil sa na spravodajskú prácu v bývalom Československu. Od konca júna do polovice júla 1941 absolvoval diverzné učilište v Moskve, radiotelegrafický a paradesantný kurz. 22. 10. 1941 bol zajatý a celý čas do 29. 4. 1945 strávil v koncentračnom tábore v Dachau. VHA Praha, fond 308, kr. 119, zl. 6.

⁴⁸⁾ Ján Segeč (20. 2. 1909 Veľká Ves pri Lučenci) v júni až auguste 1941 absolvoval spravodajský a diverzný výcvik v Moskve a 20. 8. bol spolu s Vojtechom Horváthom vysadený 45 km od Krakova v skupine Aroš III. Mali plniť úlohy v priestore Liptovského Mikuláša. Na Liptov sa s V. Horváthom dostali cez Zakopané, lebo Segeč, ktorý v roku 1939 krátky čas pracoval pre poľskú rozvedku a často prechádzal hranicu, využil svoje skúsenosti. Nepodarilo sa im však nadviazať potrebné kontakty a nakoniec oboch zatkli. 5. 10. 1941 Segeča po udaní zadržali zvolenský žandári. Pod tlakom dôkazov sa rozhodol vypovedať známe veci, vyzradil však aj Horváthovu adresu. 6. 10. 1941 bol tak v Banskej Štiavnici zadržaný aj druhý člen výsadvky a obaja skončili v bratislavskej väznici. Na začiatku roku 1945 boli zaradení do transportu politických väzňov, ktorý pri Melku bombardovalo spojenecké letectvo. J. Segeč bol pri nálete ranený. VHA Praha, fond 308, kr. 119, zl. 15.

⁴⁹⁾ Peter Jágrik (27. 4. 1915 v Brvništi) 28. 7. 1939 prešiel hranice do Poľska, 17. 8. 1939 sa prihlásil v Krakove na čs. konzuláte a bol zaradený do čs. legiónu v Bronowiciach. V čs. jednotke zostal po celý čas jej internácie v ZSSR. So skupinou tzv. hvezdárov sa po prepadaní ZSSR prihlásil do spravodajského programu. Po absolvovaní prípravy bol 17. 7. 1941 ako parašutista vysadený v Poľsku pri Krakove. 21. 10. 1941 oficiálne zatknutý (za zbehnutie zo slovenskej armády).

Rudolf Mišutka (10. 5. 1919) sa po zoskoku prihlásil bezpečnostným orgánom a stal sa aktívnym spolupracovníkom gestapa. Podieľal sa na vypátraní a zadržaní mnohých parašutistov zo ZSSR.

pri Stropkove spravodajská správa generálneho štábu Červenej armády vysadila ďalších príslušníkov čs. vojenskej jednotky v Poľsku – Jána Lazara a Jána Junasa.⁵⁰⁾

Do príprav a priebehu Slovenského národného povstania zasiahli príslušníci paraskupiny Manganese, František Bíroš a Štefan Košina, vysadení v noci na 10. júna 1944. Pôvodne s nimi mal letieť aj Ján Pakan, ale pre zranenie pri výcviku ho nahradil iný príslušník Zvláštnej skupiny D vo Veľkej Británii. J. Pakan potom pôsobil v logistickej časti tohto útvaru. Napokon v noci na 27. júna 1944 boli vysadení na Slovensku so spravodajskými úlohami pre Čs. vojenskú misiu v ZSSR Anton Bukový a Karol Čapliar.⁵¹⁾

Zo západného frontu bolo v rokoch 1941–1945 uskutočnených (prevažne na území Protektorátu Čechy a Morava) 43 špeciálnych operácií s účasťou 113 parašutistov. V rovnakom období z východného frontu (prevažne na Slovensku a od konca roka 1944 aj v českých krajinách) bolo vykonaných 130 operácií, na ktorých sa zúčastnilo 816 parašutistov.⁵²⁾ Výrazný podiel na veliteľských postoch i v kádriach jednotlivých desantov mali slovenskí príslušníci. S niektorými sa stretáme aj v záverečnej fáze druhej svetovej vojny v organizátorských výsadbách Hlavného štábu partizánskeho hnutia, či už v skupinách hlbkového prieskumu jednotlivých frontov alebo 1. čs. armádneho zboru v ZSSR, vysadených na území Slovenska i Čiech. Len pri zbežnom skúmaní neúplných materiálov sme ich narátali niekoľko desiatok, medzi ktorými boli i veteráni z poľského legiónu.

⁵⁰⁾ Ján Lazar (16. 4. 1912 v Zohore). 2. 8. 1939 zbehol do Poľska a 20. 8. 1939 sa prezentoval v čs. vojenskej jednotke, s ktorou sa dostal do sovietskej internácie. V Suzdale sa ako „hvezdár“ prihlásil do Červenej armády. Veliteľ nevysadenej skupiny Holáci Viliam Hagyarí Andrej, Matejka Albert. Skôr ako mohli byť vysadení, Nemci obsadili Kyjev. Pri pokuse o prechod frontu bol zajatý a od 19. 9. 1941 internovaný v zajateckom tábore Lubny. Nie je známe, ako sa dostal zo zajatia, no od júla 1941 do marca 1943 bol frekventantom školy Ústrednej spravodajskej služby v Moskve.

Pod krycím menom Jozef Lukovič bol 16. 3. 1943 spolu s Jánom Junasom vysadený pri Stropkove. Po presune na západné Slovensko tri mesiace pôsobil ako spravodajský rezident Červenej armády na Slovensku. V júni 1943 ho zaistila ÚŠB a do augusta 1944 bol väznený v Ilave. 1. 9. 1944 sa mu však podarilo ujsť a stal sa členom partizánskej jednotky kpt. Tichonova na Orave. Teda v čase od augusta 1944 do augusta 1945 opäť pracoval ako spravodajský rezident – radista Červenej armády v ZSSR.

Ján Junas (23. 10. 1915, krycie mená Frank, Lettrich). Po zoskoku odišiel do Kláštora pod Znievom k rodičom. Potom sa vrátil na miesto zoskoku pre veci. V Prešove na stanici bol zatknutý spolu s J. Lazarom. Po zatknutí všetko dobrovoľne prezradil už v Prešove i v Bratislave. Po jeho výpovediach bol J. Lazar donútený k priznaniu. Oba boli vyzvaní na spoluprácu s ÚŠB – Lazar odmietol, ale Junas spolupracoval a s použitím jeho rádiostanice (JACK 4 resp. TENZOR) nadviazal spojenie s Moskvou. Rádiovú protihru organizoval za ÚŠB Jurčo a za armádu stot. J. Stanek. Radistom bol por. Kmeť, ktorý urobil opatrenia, aby Rusi poznali, že je pod kontrolou. Ján Junas bol pred SNP väznený v zajateckom tábore v Ilave, odtiaľ ušiel do Kunerádu k partizánom mjr. Popova. Ranený do hlavy sa na presune horami do B. Bystrice oddelil a zostal pri oddiele Baginského. VHA Praha, fond 308, kr. 120, zl. 5 a 6.

⁵¹⁾ Anton Bukový sa po svojom úteku od 8. roty ppl 2 v Sabinove v polovici augusta 1939 prezentoval v čs. vojenskej jednotke v Malých Bronowiciach a s ňou bol aj internovaný po prechode na územie obsadené Červenou armádou. Z mašinérie gulagu sa vynoril až na začiatku februára 1942, keď sa prezentoval v Buzuluku vo formujúcom sa 1. čs. poľnom prápore, v ktorom zotrval ako inštruktör. Neskôr sa stal príslušníkom paravýsadku čs. vojenskej misie v Moskve. Vojenský archív Trnava. Kmeňový list Antona Bukového.

Karol Čapliar (28. 12. 1917 Brvnište) 17. 6. 1939 zbehol do Poľska a s čs. vojenskou jednotkou prešiel celou anabázou až po vznik 1. čs. poľného práporu v ZSSR. V jeho radoch bojoval pri Sokolove, kde bol ranený. V roku 1944 absolvoval niekoľko špeciálnych kurzov a 25. 6. 1944 bol vysadený ako veliteľ skupiny a radista spolu s des. Filipom Kopincom pri Kláštore pod Znievom. Dva dni po zoskoku (27. 6.) ho chytili gardisti, väznený bol v Žiline, Bratislave a Leopoldove. 1. 4. 1945 utiekol z leopoldovskej väznice a v Brezovej pod Bradlom sa prihlásil veliteľstvu Červenej armády. Poslali ho do Piešťan, kde sa 7. 4. hlásil na veliteľstve 1. čsaz. Bol zadržaný, odovzdaný polícii v Jihlave a 3. 6. po preverení prepustený na Slovensko. 12. 6. 1945 sa prihlásil v Prahe na veliteľstve Zvláštnej skupiny MNO. VHA Praha, fond 308, kr. 120, zl. 25

⁵²⁾ ŠOLC, J.: Zvláštni operace čs. parašutistů do Československa s ohledem na souvislosti a průběh operace „Anthropoid“. In: Lektorské listy. SZPB, Bratislava 1992, s. 23.

**Zápis por. Pavla Styka
o incidente s gen. Levom Prchalom
1. 9. 1939 v Lešne**

Dňa 1. septembra 1939 zavítal do tábora Lešna pán armádny gen. Prchala a pri tejto príležitosti došlo k tomu, že pán gen. priateľsky začal hovoriť s príslušníkmi voj. skupiny a sám tiež odpovedal na dotazy prítomných. V reči došlo k udalostiam, ktoré sa budú riešiť snád' v blízkej alebo ďalej budúcnosti. Najviac otázok však padlo o budúcnosti štátu, za ktorý sme prišli bojovať.

Pán gen. Prchala hovoril, vlastne odpovedal veľmi opatrne, lebo o budúcnosti skutočne ťažko hovoriť. Keď dostal otázku, ako to bude so Slovenskom, odpovedal krátko, že nevie a poznamenal, že Slováci dosiaľ zostávajú stranou a ako s nimi bude, ukáže budúcnosť, lebo vraj *Slováci natropili dosť hlúpostí a možno po vojne budú chcieť snád' samostatný štát.* (Podč. O. V.).

Tento výpovede sme sa chytily my Slováci, lebo sa nás nemilo dotkla a v mnohých skrsla myšlienka, že po vojne by sme sa ani domov na Slovensko nemohli vrátiť. Ba niektorý zo Slovákov ihneď hodil otázku: A čo by potom bolo s nami? Bolo mu odpovedané, že keby sa skutočne niečo podobné stalo, *tých pár Slovákov, ktorí sú teraz v légii, by bolo ľahko v Čechách zamestnať.* (Podč. O. V.). Ale napriek tomu to prítomným nestačilo, lebo všetci do jedného sú za Československú republiku a preto sa ich tiež nemilo dotkol predpoklad o budúcnosti Slovenska, lebo posledné udalosti dosť presvedčivo poučili Slovákov.

Slováci doma i za hranicami túžia za spoložitím s Čechmi a veľmi nemilo sa ich dotýka každá (iná) štátna forma a za dobrodruhov považujú tých, ktorí chcú osamostatniť Slovensko, aby na vlnách zahraničného príboja bolo nemilosrdne zmietané. Každý Slováka vie, že Slovensku v jeho terajších hraniciach ako samostatnému štátu by sa dýchalo veľmi ťažko a skôr či neskôr by sa muselo stať obeťou. A preto na základe týchto poznatkov Slováci volia (a zvolili si to isté aj v roku 1918) bratské spoložitie s najbližším príbuzným národom bratským – s Čechmi. Na juhu, severe a východe nemôže Slovákom – a Slováci nikomu inému – tak rozumieť, ako Česi. Práve pre tieto poznatky, ktoré Slováci nosia vo svojom srdci, boli (sme) tak veľmi prekvapení slovami pána gen. Prchalu, z ktorých sa zračila možnosť, že v budúcnosti sa so Slovákami nepočíta.

Po týchto slovách prítomní Slováci začali nenápadne opúšťať krúžok okolo gen. Prchalu a rozoberali otázku medzi sebou a na ich tvárach sa zračila zrejma nespokojnosť. Došlo to až tak ďaleko, že sa naskúpili okolo mňa a dávali mi rôzne dotazy o budúcnosti Slovenska. Napriek tomu, že pán gen. Prchala tak jasne hovoril, dovolil som si v krúžku jeho slová vyvracať a tvrdil som, že by nemali strach, že naše politické vedenie na nás nemôže zabudnúť, lebo nakoľko viem, vo vojenskom vedení majú Česi prím, ale že Slováci majú prevahu v politickom vedení a nakoľko sú to veľmi významní ľudia pre Slovensko, určite pri spolupráci s Čechmi bojujú za novú Československú republiku.

Ovšem ani toto im nestačilo, lebo chceli mať jasno na mieste, a preto o chvíľu poslali mňa, des. ašp. Vojtecha Krauhľca a čat. strm. Jána Pakana so žiadosťou, aby sme ihneď išli ako delegácia za pánom gen. Prchalom a mu prehlásili, že *my sme prišli bojovať za ČSR a že po vojne chceme v tejto žiť.* (Podč. O. V.). Za hovorcu si vyvolili mňa, lebo dobre poznám Slovensko a zmýšľanie slovenského ľudu. Úlohy tejto som sa podujal a skutočne sme s pánom gen. hovorili.

Pán gen. Prchala zrejme nebol soznámený s tým, čo sa na Slovensku od 10. marca 1939 udialo a akú tvár Slovensko dostalo od tých čias. Snažil som sa mu len v krátkosti poukázať

Vojenská história

na niektoré dokumentujúce udalosti. Uviedol som mu ten fakt, že práve v Ružomberku, v meste Hlinkovom, vzplanula vatra odboja proti dnešnému stavu a práve v uliciach Ružomberka prvý raz od 10. marca 1939 bola spievaná bývalá štátna hymna – Kde domov můj a Nad Tatrou sa blýska. Udalosť táto odohrala sa na začiatku mesiaca júna, teda veľmi krátko od vyhlásenia „samostatnosti“. Poukázal som pánovi gen. ešte na iné dokumenty presvedčivo hovoriace a ubezpečil som pána gen. Prchalú, že 80 percent Slovákov je za ČSR, ale dnes mlčia len preto, aby sa uchránili pred perzekúciou.

V ďalšej debata sa hovorilo o menej významných udalostiach spadajúcich do organizovania odboja na Slovensku, o ktorých pánovi gen. Prchalovi nebolo nikdy zdelené a veľmi ľutoval, že sme s ním nenaviazali písomný styk. Nestalo sa to preto – aspoň z mojej strany – lebo som pokladal Slovensko za dosť pripravené k odboju za ideu československú.

Osobnosti, ktoré na Slovensku prevzali alebo začali v odboji pracovať v posledné dni, stali si vlastne na cestu, ktorú sme im ukázali tak jasne po 10. marci 1939. Práca bola organizovaná veľmi starostlivo a podľa záznamov sa môžeme presvedčiť, že hranice Slovenska najviac ľudí prekročilo v máji a júni tohoto roku.

My sme mali v úmysle vytvoriť na území Poľska veľké jednotky vojska s našou výzbrojou, ale neskôršie sme sa museli odkloniť od tohto plánu, lebo po prechode hraníc sme zistili, že v skutočnosti v Poľsku to nie je možné, nakoľko to medzinárodné právo nedovoľuje. Konečne sme sa uchádzali o to, aby zbrane zo Slovenska boli prevezené do Poľska, ale niektoré osobnosti to neuznali za vhodné lebo tieto zbrane by nám Poľsko zabavilo. Skutočne tu bola starostlivo pripravená akcia na prevoz zbraní a prechod pohraničných posádok. O tom majú vedomost' známe osobnosti (npor. Král a iní – podč. O. V.).

Najviac sa pán gen. Prchala pozastavoval nad hore uvedeným plánom a veľmi ľutoval, že nebol uskutočnený.

Por. pech. Pavel Styk

O. V A N Ě K : DIE TEILNAHME DER SLOWAKEN IN DEN AUFANG DER ANTIFASCHISTISCHEN BEWEGUNG IN POLEN (MÄRZ–SEPTEMBER 1939)

Der artikel wird dem Anteil der Slowaken an der Militäremigration in Polen im Jahre 1939 und ihrer Teilnehme an der sog. Polnischen Legion, bzw. an der Tschechoslowakischen Militärstgruppe gewidmet.

Der Autor folgt die Schicksale der slowakischen Soldaten und Freiwilligen in der Anfangsphase der antifaschistischen Resistenz, die Motivation ihres Aufbruchs in die Auslandswiderstandsbewegung, die Eingliederung in die einzelnen Organisationsstrukturen des entstehenden tschechoslowakischen ausländischen Heeres mit dem Akzent auf die Kompliziertheit ihrer Nationalitätenstellung. Die aufmerksamkeit wird hauptsächlich den gewidmet, die mit dem Legionrest in die Sowjetunion gefogen sind und hier für die sowjetischen Organe die Quelle für die Auswahl der Nachrichten – und anderen Fallschirmabteilunt in die Slowakei geworden sind.